

РОЗРОБКА СИСТЕМИ ІНДИКАТОРІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ МІСТА

Н. І. Яркова, Л. В. Кузнецова

*Донбаська національна академія будівництва і архітектури,
вул. Державіна 2, 86123, м. Макіївка, Україна.*

Отримана 15 вересня 2006, прийнята 20 вересня 2006.

Анотація. В статті на основі визначення однієї з головних проблем управління місцевим розвитком, а саме: відсутності якісної оцінки, аудиту й контролю діяльності органів місцевого самоврядування і розвитку територіальних громад, доведена необхідність створення системи індикаторів соціально-економічного розвитку міста. На базі вивченого зарубіжного досвіду з питання моніторингу соціально-економічного розвитку міст, було розроблено новітні індикатори соціально-економічного розвитку, які враховують особливості вітчизняних проблем та умови розвитку економічної системи країни. В роботі, авторами сформоване поняття сталого розвитку, доведена необхідність проведення моніторингу, розроблена система індикаторів сталого розвитку міста та визначена роль та значення використання системи моніторингу у вирішенні проблемних питань територіальної одиниці.

Ключові слова: економічна сталість, сталий розвиток, моніторинг, індикатори сталого розвитку, індикаіори соціально-економічного розвитку міста.

РАЗРАБОТКА СИСТЕМЫ ИНДИКАТОРОВ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОРОДА

Н. И. Яркова, Л. В. Кузнецова

*Донбасская национальная академия строительства и архитектуры,
ул. Державина 2, 86123, г. Макеевка, Украина.*

Получена 15 сентября 2006; принята 20 сентября 2006.

Аннотация. В статье на основе определения одной из главных проблем управления развитием территориальных единиц, а именно: отсутствия качественной оценки, аудита и контроля за деятельностью органов местного самоуправления и развития территориальных громад, доказанна необходимость создания системы индикаторов социально-экономического развития города. На базе изученного зарубежного опыта по вопросу мониторинга социально-экономического развития городов, были разработаны новые индикаторы социально-экономического развития, которые учитывают особенности отечественных проблем и условия развития экономики. В работе, авторами сформированно понятие устойчивого развития, доказана необходимость проведения мониторинга, разработана система индикаторов устойчивого развития города и определена роль и значения использования системы мониторинга в решении проблемных вопросов территориальной единицы.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, устойчивое развитие, мониторинг, индикаторы устойчивого развития, индикайоры социально-экономического развития города.

DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF INDICATORS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF A CITY

N. Yarkova, L. Kyznetsova

*Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture,
Derzhavin str., 86123, Makiiivka, Ukraine.*

Received September 15, 2006, accepted September 20, 2006.

Abstract. In the article on the basis of definition of one of the main problems of management of development of territory units, namely: absence of quality standard, audit and the control over activity of institutions of local government and development of territorial bulks, necessity of creation of system of indicators of social and economic development of a city is proved. On the basis of the studied foreign experience concerning monitoring social and economic development of cities, new indicators of social and economic development which consider features of domestic problems and conditions of development of economy have been developed. In the work authors generate concept of steady development, necessity of carrying out of monitoring, the system of indicators of steady development of a city is developed and the role and values of the use of system of monitoring at the decision of problem questions of territorial unit is considered.

Key words: economic stability, steady development, monitoring, indicators of steady development, indicators of social and economic development of a city.

Постановка проблеми. Економічна сталість або сталість економічного розвитку — це здатність економічних систем зберігати стабільне збалансоване зростання. При цьому збалансованою має бути як внутрішня структура економічної системи, так і її взаємодія зі своїми надсистемами, а також з екологічною і соціальною сферами [1, 8]. Відповідно до цього визначення показники сталого економічного розвитку повинні характеризувати структуру, рівень та темпи розвитку економіки, стан соціальної сфери суспільства і навколишнього природного середовища. Аналіз значень таких показників та їх зіставлення з певним еталонним рівнем дозволяє зробити висновок щодо сталості розвитку країни. Таким чином, показники соціально-економічного розвитку водночас є й індикаторами останнього. Вихід значень таких показників за певні межі, які відповідають сталому стану системи, свідчить про реалізацію тих чи інших ризиків її розвитку. Тому особливої важливості набуває вибір показників, здатних адекватно відобразити процес розвитку соціально-економічної системи, визначення їх граничних значень і класифікація на цій основі можливих загроз стійкому економічному зростанню.

Реформування підходів до державного управління згідно Європейській хартії місцевого

самоврядування вимагає будування " нової держави " у зворотній послідовності: починаючи з села, далі району, міста, області, регіону, узагальнюючи на рівні держави. Перший крок в цьому напрямку зроблено — створені територіальні громади. Але реальна ситуація свідчить про те, що територіальні громади в Україні значною мірою сьогодні існують лише на папері, вони ще не стали спільнотами людей, об'єднаних не лише спільною територією проживання, а й спільними інтересами та спільною участю у вирішенні питань місцевого значення, спільною відповідальністю за розвиток території мешкання. Залишається проблема забезпечення результативності управління, що здійснюється органами місцевого самоврядування на рівні територіальних громад. Саме вона непокоїть безпосередньо мешканців територій. Щоб розв'язати цю проблему, треба налагодити постійний зворотний зв'язок між громадою і її органами самоврядування, як обраними безпосередньо громадянами, так і виконавчими структурами. Такий зв'язок може здійснюватись на основі системи показників та процедур, що дозволяють місцевій громаді та іншим зацікавленим організаціям і особам: -узагальнено оцінити результативність діяльності органів місцевого самоврядування

- щодо надання суспільних (комунальних, управлінських і інших) послуг на місцевому рівні;
- вести спостереження (моніторинг, аудит) з метою контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування;
- оцінювати досягнення передвиборних обіцянок і затверджених громадою та радою цілей розвитку громади та населеного пункту;
- оцінювати хід еволюції та реформування тощо.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що проблемою в житті суспільства на поточному етапі є неможливість аналізу і оцінки діяльності органів державної влади і органів місцевого самоврядування із-за відсутності показників для оцінки надання послуг громадянам, розвитку територіальних громад, проведення змін (реформ), реалізації програм розвитку тощо. Це пов'язане, також і з майже повною відсутністю в Україні процедур моніторингу, оцінювання, аудиту й контролю діяльності органів місцевого самоврядування і розвитку територіальних громад.

Аналіз досліджень і публікацій свідчить, що останнім часом вітчизняні вчені все більшу увагу приділяють дослідженню питань розробки і реалізації стратегій сталого соціально-економічного розвитку держави, регіонів і міст. На рівні держави розробляються програми реалізації таких стратегій. І як наслідок, з'явилась потреба проведення моніторингу і розробки системи індикаторів соціально-економічного розвитку. Проте, незважаючи на активні наукові пошуки і певні здобутки таких науковців, як Рубцов В.П., Підліснюк В., Шубравська О.В., Семикіна М.В., Благун І.С., Солтисік О.О., проблема моніторингу та розробка досконалої системи індикаторів соціально-економічного розвитку поки ще не вирішена.

Мета статті. Таким чином, метою статті є визначення поняття сталого розвитку, доведення необхідності проведення моніторингу та розробка системи індикаторів сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Існує багато трактувань поняття "сталий розвиток" (від англійського — sustainable development). Усі вони являють собою варіації його класичного визначення, даного Комісією ООН з розвитку і навколишнього природного середовища (НПС), згідно з яким сталий розвиток означає такий

розвиток, який, забезпечуючи потреби нинішнього покоління, водночас не позбавляє майбутні покоління можливості задовольняти власні життєво необхідні потреби. У цьому контексті будь-який соціально-економічний розвиток повинен узгоджуватися з рекреаційними можливостями НПС, тобто здійснюватися в умовах екологічної безпеки відтворювальних процесів, гарантувати нащадкам наявність повноцінного життєвого середовища і достатньої кількості природних ресурсів. Отже, сталий розвиток являє собою узгоджений розвиток економічних і соціальних процесів, а також НПС [1].

Сталий розвиток — термін, вживаний в соціології, економіці, загальній екології та суспільно-політичних науках для визначення типу розвитку суспільства, що базується на узгодженні темпів економічного та соціального розвитку з можливостями природних систем забезпечувати його мінеральними та біологічними ресурсами та можливостями біосфери асимілювати забруднення та негативні антропогенні впливи [2].

Сталий розвиток передбачає ощадливе становлення до довкілля, коли люди братимуть від природи лише необхідне для їхнього життя, обов'язково зважаючи на те, чи зможе природа відновити даний ресурс.

Ключові завдання сталого розвитку:

- забезпечення випереджаючого розв'язання проблем соціального та духовного розвитку;
 - узгодження темпів економічного розвитку з господарською ємністю екосистем;
 - збереження і відновлення природних екосистем та їх здатності до само відтворення.
- Також, на мою думку, треба виділити комплекс дій, спрямованих на досягнення сталого розвитку:
- створити політичну систему, що гарантуватиме участь громадян в обговоренні та прийнятті рішень;
 - створити соціальну систему, яка забезпечить розв'язання проблем, які виникли внаслідок негармонійного розвитку;
 - створити систему виробництва, яка ґрунтується на екологічних пріоритетах;
 - створити гнучку та само коригувальну адміністративну систему.

Створення стратегії соціально-економічного розвитку держави та кожного міста зокрема

базувалось саме на міжнародних принципах сталого розвитку. Тепер перед нами постає інша задача, а саме — проводити моніторинг реалізації стратегії та розробити систему індикаторів для спостереження за динамікою сталого економічного розвитку.

Саме поняття "моніторинг" представляє інтерес з погляду його теоретичного аналізу, оскільки не має однозначного тлумачення, бо вивчається і використовується в рамках різних сфер науково-практичної діяльності. Складність визначення поняття "моніторинг" пов'язана також з приналежністю його як до сфери науки, так і сфері практики. Він може розглядатися і як спосіб дослідження реальності, використовуваний в різних науках, і як спосіб забезпечення сфери управління різними видами діяльності за допомогою представлення своєчасної і якісної інформації [3, 9].

Найзагальнішим чином моніторинг можна визначити як постійне спостереження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату або первинним пропозиціям - спостереження, оцінка і прогноз стану навколишнього середовища у зв'язку з діяльністю людини. Проаналізувавши різні тлумачення поняття моніторингу в рамках конкретних сфер його застосування, можна наблизитися до точнішого і повнішого розуміння суті цього явища.

Моніторинг — це система безперервного спостереження, оцінки і прогнозу економічного та соціального стану, що складається на певній території в певний проміжок часу [3].

Межі використання моніторингу за останнє десятиліття розширилися. Вперше моніторинг був використаний в ґрунтознавстві, потім в екології і інших суміжних науках. В даний час він вивчається і використовується і в технічних, і в соціальних науках, в різних сферах практичної діяльності. Залишилося достатньо мало областей діяльності, де в тій чи іншій мірі не використовувався б моніторинг. Особливий інтерес до моніторингу як способу наукового дослідження проявляють екологія, біологія, соціологія, педагогіка, економіка, психологія, теорія управління.

Основна сфера практичного застосування моніторингу — це управління, точніше, інформаційне обслуговування управління різних об-

ластях діяльності. Використовуючись в різних сферах і з різною метою, моніторинг при цьому володіє загальними характеристиками і властивостями. Проте різні системи моніторингу існують і розвиваються достатньо ізольований в рамках тієї або іншої науки або області управління. Ступінь вивченої і інтенсивності використання його в різних сферах діяльності нерівнозначний.

Основні принципи організації моніторингу:

- 1) цілеспрямованість — вся система раціонального моніторингу повинна бути орієнтована на рішення конкретних управлінських задач;
- 2) системний підхід — розгляд регіону як підсистеми крупнішої суспільної системи дослідження зв'язків його з іншими територіальними ланками;
- 3) комплексність — моніторинг окремих сфер і напрямів розвитку регіону повинен здійснюватися у взаємозв'язку один з одним; необхідно здійснювати послідовне рішення всієї сукупності задач моніторингу по кожному з його напрямів;
- 4) безперервність в спостереженні за об'єктом;
- 5) періодичність зняття інформації про зміни, що відбуваються;
- 6) зіставність вживаних показників моніторингу в часі і іншій.

Щоб ясніше представити важливість моніторингу для суспільства і для кожного зокрема слід розглянути схему дієвості моніторингу (рис.1).

Виходячи з вищесказаного можна виділити основні завдання моніторингу:

- здійснення поглибленого і всебічного аналізу стану соціально-економічної сфери для вирішення найбільш нагальних проблем;
- виявлення основних позитивних і негативних тенденцій соціально-економічної сфери в цілому і за окремими регіонами;
- своєчасне попередження виникнення критичних ситуацій і осередків напруги у соціально-економічній сфері;
- оцінка повноти і ефективності реалізації законодавчих і нормативних актів з соціально-економічних питань;
- прогнозування ходу важливих соціально-економічних процесів.

Процес розв'язання проблеми забезпечення сталого економічного розвитку передбачає

формування системи показників, які, з одного боку, деталізують фактори впливу на кінцевий результат і в такий спосіб визначать доцільні напрями регулюючого впливу, а з іншого — дозволять оцінити ефективність заходів, здійснених з цією метою. По суті, такі показники являють собою індикатори сталості розвитку економічної системи. У своїй сукупності вони утворюють соціально-економічну модель, сфера реалізації якої не повинна виходити за рамки області екологічної сталості. Це означає, що кожне економічне рішення, яке приймається органами державного управління на всіх його рівнях, має бути вивірене на відповідність конкретним екологічним обмеженням. Наявні та потенційно досяжні засоби й можливості для здійснення впливу на характер розвитку соціально-економічної системи визначають напрями та темпи зміни показників, а отже — і рамки області її сталості.

Відомі приклади визначення, зокрема, показників сталого розвитку, в тому числі й інтегральних. Так, наприклад, ООН запропонувала визначати по більш як 20 показників для характеристики сталості екологічної, соціальної та економічної складових і 6 — відповідно, для інституціональної сфери.

Соціально-економічний розвиток держав найчастіше характеризується такими показниками, як обсяги ВВП у розрахунку на душу населення, темпи промислового виробництва, рівні інвестування, безробіття, інфляції, процентної ставки, державного боргу, високотех-

нологічного експорту, сальдо зовнішньоторгових операцій тощо. Якщо ці показники можна вважати універсальними практично для всіх держав щодо визначення наявних і потенційно можливих темпів їх економічного розвитку, то стосовно до екологічної та соціальної сфер, принаймні, вагомість тих чи інших показників (зокрема, з переліку використовуваних ООН) істотно варіює залежно від умов різних країн. Не менш проблематичною, з точки зору адекватності відображення реальних умов, є, на думку Шубравської, побудова інтегральних показників сталого розвитку. Насамперед, це зумовлено суб'єктивним підходом до визначення окремих складових, їх ваги, взаємозалежності тощо в інтегральному показнику. Водночас для порівняння різних соціально-економічних систем як між собою, так і в різні періоди їх розвитку використання інтегральних показників є доцільним. Взагалі ж, як і за будь-яких інших спроб використання засобів математики для формалізації складних і погано передбачуваних явищ (у тому числі й соціально-економічних), треба уявляти рамки застосування висновків, зроблених на основі таких побудов.

Формування системи показників завжди відбувається виходячи з потреб їх подальшого застосування, тобто має досить прикладний характер. Зрозуміло, що не можна (хоча дуже хотілось би!) сформувати універсальну систему показників, яка дозволяла би відслідковувати стан будь-якої держави, регіону, міста у будь-якому аспекті на будь-якому етапі його еволюції. В кожному випадку необхідно врахо-

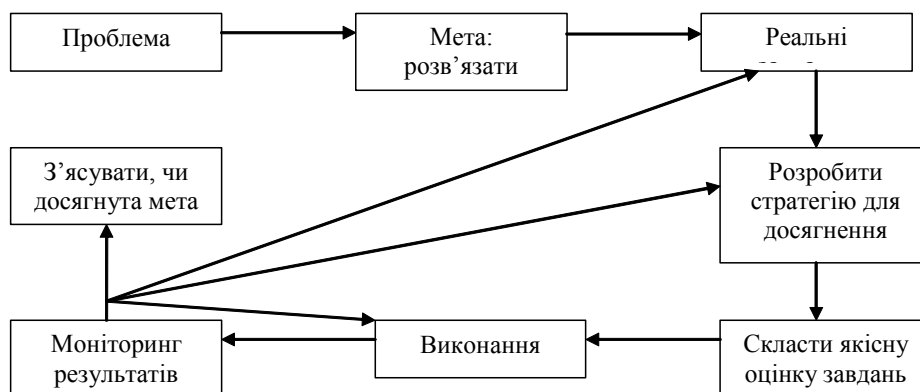

Рисунок 1. Вплив моніторингу на хід розв'язання проблеми

увати особливості цієї держави, регіону, міста і конкретний етап її розвитку та специфічні проблеми, які держава вирішує в даний конкретний період свого існування.

На мою думку, доцільно формувати систему індикаторів окремого міста, чи регіону, адже ці дві територіальні одиниці мають свої специфічні проблеми, особливості розвитку, можливості і загрози. На етапі моніторингу економічного зростання регіональної моделі управління якістю важливе значення має визначення показників для аналізу соціально-економічного розвитку. Численні дослідження, наукові і методичні розробки дають широкий перелік індикаторів соціально-економічного розвитку і зростання. Аналіз вказаних методичних підходів до оцінки регіонального економічного розвитку свідчить про ускладнення переліку показників, які використовують для максимально повного віддзеркалення реально існуючої ситуації. Загальною стала тенденція по вимірюванню не тільки економічної, але і соціальної, екологічної складових регіонального розвитку, що обумовлено об'єктивною необхідністю а державній політиці підвищення рівня і якості життя населення.

Виходячи з вище сказаного можна запропонувати свою систему індикаторів сталого економічного розвитку. Але перед цим необхідно дати визначення терміну "індикатори сталого розвитку" — це показники, які використовуються для оцінки якості життя людей, стану їх здоров'я, стану довкілля, оцінки впливу людської діяльності на стан довкілля і здоров'я людей. Індикатори встановлюються в залежності від пріоритетів та завдань сталого розвитку для окремо взятої території. Регіон розглядається як відкрита система, умовно поділена на три взаємодіючі підсистеми: економічну, природну та соціальну. Табл.1. являє собою концептуальну

соціо-еколого-економічну модель, яку можна представити у вигляді системи балансових рівнянь, кожне з яких відповідно описує використання продукції(економічної, природної та соціальної).

Саме ця концептуальна модель повинна лягти в основу створення системи індикаторів соціально-економічного розвитку.

Існує поняття Мінімальної системи критеріїв і показників розвитку міста [4], яка відбиває риси поточного періоду поджолання наслідків трансформаційної економічної кризи, що мала місце в усіх без винятку постсоціалістичних країнах. "Мінімальна система індикаторів" призначена для моніторингу та прогнозування соціально-економічних процесів у місті і складається з 6 основних блоків: "Населення", "Житловий фонд і інженерні комунікації", "Робочі місця й підприємства", "Міські землі", "Фінансові й матеріальні баланси", "Стан навколишнього середовища" та блок "Інше", в якому висвітлено рівні життя населення іа злочинності, проблеми політичної стабільності та маркетингу міста. Мінімальна система включає біля 200 індикаторів.

На мою думку доцільно розділити індикатори на 3 основні групи: соціальну, економічну та екологічну.

Економічні індикатори включають:

- темпи зростання ВВП;
- зміна характеристик споживачів;
- доступ до використання природних ресурсів;
- частка екологічно чистих технологій в загальному обсязі технологій;
- співвідношення кількості продуктів, товарів, послуг, вироблених чи здійснених із заощадженням природних ресурсів, до загальної їх чисельності;
- співвідношення кількості продуктів, товарів, послуг, вироблених чи здійснених із заощад-

Таблиця 1. Концептуальна соціо-еколого-економічна модель [7].

Підсистеми	Природа	Економіка	Соціум
Природа	Самовідновлення природного середовища	Надання природних ресурсів	Якість середовища існування
Економіка	Викиди забруднюючих речовин в навколишнє середовище	Відновлення проміжної продукції	Виробництво кінцевої продукції
Соціум	Відходи життєдіяльності	Надання природних ресурсів	Соціальний розвиток

женням енергії чи використанням альтернативних джерел енергії, до загальної їх чисельності та ін.

До соціальних індикаторів належать:

- середня тривалість життя людей;
- співвідношення середньої та мінімальної заробітних плат;
- чисельність населення, яке проживає в екологічно небезпечних умовах;
- темпи зростання зайнятості населення;
- захист і поліпшення здоров'я людей;
- співвідношення динаміки витрат на освіту до динаміки зростання ВВП;
- середній рівень освіти дорослого населення;
- питома вага людей з вищою освітою;
- забезпеченість шкіл комп'ютерною технікою та ін.

Екологічні індикатори:

- споживання водних ресурсів;
- обсяг стічних вод та ефективність їх очищення;
- площа заповідних територій;
- площа природно-рекреаційних територій;
- обсяги викидів в атмосферу, в т.ч. частка обсягу побутових відходів, що утилізуються;
- обсяг радіоактивних відходів;
- обсяг хімічних та інших небезпечних відходів, в т.ч. непридатних та заборонених до використання;
- обсяги ліквідованих стихійних звалищ до загальної їх кількості та ін.

Література

- 1.Рубців В.П. Індикатори та моніторинг в муніципальному управлінні. Науково-практичний посібник. - К.: Гнозис,2002. - 148с.
- 2.Шубравська О.В. Сталій економічний розвиток: поняття і напрямки досліджень.// Економіка України. - 2005. - С.36-42.
- 3.Шубравська О.В. Основні індикатори та ризики соціально-економічного розвитку України. // Актуальні проблеми економіки № 8, 2005. - С.25-33.
- 4.Благун І.С., Солтисік О.О. Проблемні питання розробки моделі сталого розвитку регіону.// Актуальні проблеми економіки № 10, 2004. - С.65-73.
- 5.Цюник В.К. Моніторинг. Інформаційно-аналітична основа планування та прийняття управлінських рішень органами місцевого самоврядування. Львів, 2002. - 78с.
- 6.М.В.Семикіна. Індикатори економічної та соціальної ефективності мотивації праці.// Актуальні проблеми економіки №10, 2004. - с.181 - 189.
- 7.В.С.Сімонова. Моделювання економічної складової містоутворюючої системи як головної у процесі територіального розвитку.// Актуальні проблеми економіки №11, 2005. - с.191 - 198.
8. Van Helden, G. (1998), 'A Review of the Policy and Management Instruments Project for Municipalities in the Netherlands', Financial Accountability & Management, Vol. 14, No. 2, pp. 85-104.
9. Wilenski, P. (1988), 'Social Change as a Source of Competing Values in Public Administration', Australian Journal of Public Administration, Vol. 47, No. 3, pp. 213-225.

Яркова Ніна Іванівна — доцент кафедри фінансів і кредит Донбаської національної академії будівництва й архітектури; науковий напрямок - економіка торгівлі.

Кузнєцова Людмила Вікторівна — асистент кафедри фінансів і кредит Донбаської національної академії будівництва й архітектури.

Яркова Нина Ивановна — доцент кафедры финансов и кредит Донбасской национальной академии строительства и архитектуры; научное направление - экономика торговли.

Кузнєцова Людмила Викторовна — ассистент кафедры финансов и кредит Донбасской национальной академии строительства и архитектуры.

Yarkova Nina — candidate of economic science, senior lecturer of department "Finance and Credit" of the Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture; scientific direction - economics of trade.

Kuznetsova Ludmyla — assistant of department of finances and credit of the Donbas National Academy of Civil Engineering and Architecture.